

Capitolul I

Noțiuni generale privind nulitatea actului juridic civil

Secțiunea I. Considerații generale privind actul juridic civil

2. Codul civil român, după modelul Codului civil francez, nu cuprinde dispoziții generale privind actul juridic, ci reglementează principalele tipuri de acte juridice.

În lipsa unei definiții legale a actului juridic civil, se admite, în general în doctrină, că actul juridic civil este o manifestare de voință destinată să producă anumite efecte juridice – să creeze, să modifice sau să stingă un raport juridic civil, în limitele și condițiile dreptului obiectiv¹.

În știința dreptului, actul juridic este o noțiune fundamentală, întrucât voința joacă rolul mai important element de construcție conceptuală. Știința dreptului civil, prin îndelungatele eforturi ale literaturii juridice și practicii judiciare a construit o elaborată teorie a actului juridic.

¹ Pentru definiții ale actului juridic civil, a se vedea: O. Ungureanu, *Drept civil. Introducere*, ed. a VIII-a, Ed. C.H. Beck, București, 2007, p. 136; Gh. Beleiu, *Drept civil român. Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil*, ed. a VIII-a revăzută și adăugită de M. Nicolae și P. Trușcă, Ed. Universul juridic, București, 2003, p. 130; D. Cosma, *Teoria generală a actului juridic civil*, Ed. Științifică, București, 1969, p. 14. Cu privire la fundamentele filozofice și juridice ale acestei instituții, a se vedea, P. Vasilescu, *Relativitatea actului juridic. Repere pentru o nouă teorie a actului de drept privat*, Ed. Rosetti, București, 2003, p. 15 și urm. Codul civil german, spre deosebire de Codul civil francez, reglementează actul juridic civil în general, contractul fiind doar o aplicație a acestuia.

Fiind considerat cel mai important și cel mai complex act juridic, contractul ocupă cel mai mare spațiu în ansamblul reglementării.

În literatura juridică s-a considerat că principiile care guvernează contractele pot fi aplicate, prin analogie, pentru a completa lacunele legislative existente în materia altor acte juridice. S-a construit astfel o teorie generală a actului juridic civil, cu deschidere spre toate instituțiile dreptului privat, având în vedere vocația dreptului civil de a fi „drept comun” pentru celelalte ramuri ale dreptului privat¹.

Autorii au dat însă actului juridic civil mai multe definiții care au însă ca punct comun anumite elemente esențiale.

Astfel, actul juridic a fost definit ca fiind manifestarea exterioară de voință făcută în scopul de a produce efecte juridice, de a dobândi, a modifica sau stinge un drept².

Conform altei definiții, actul juridic civil este „acea manifestare de voință destinată să producă efecte juridice (să creeze, să modifice sau să stingă un raport juridic civil), în limitele dreptului obiectiv³.

Actul juridic civil a fost definit și ca „manifestare de voință a uneia sau mai multor persoane fizice sau juridice, săvârșită în scopul de a crea, modifica sau stinge raporturi juridice civile”⁴.

O altă definiție din doctrină este aceea potrivit căreia actul juridic civil este „o manifestare de voință unilaterală, bilaterală sau multilaterală, săvârșită cu intenția de a crea, modifica sau stinge, potrivit dreptului obiectiv, raporturi juridice, cu condiția ca de existența acestei intenții să depindă însăși producerea efectelor juridice”⁵.

¹ M. Avram, *Actul unilateral în dreptul privat*, Ed. Hamangiu, București, 2006, p. 2.

² A. Ionașcu, *Curs de drept civil român*, vol. I, Noțiuni generale de introducere, ed. a III-a, Ed. Cartea românească din Cluj, Sibiu, 1941, p. 238.

³ O. Ungureanu, *Drept civil. Introducere*, ed. a VIII-a, *op. cit.*, p. 137.

⁴ M. Mureșan, *Dicționar de drept civil*, de M. Costin, M. Mureșan, V. Ursa, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 16.

⁵ D. Cosma, *Teoria generală a actului juridic civil*, Ed. Științifică, București, 1969, p. 14.

Evocăm și o definiție a actului juridic civil care s-a impus prin conciziunea sa, potrivit căreia acesta este „manifestarea de voință făcută cu intenția de a produce efecte juridice, adică de a crea, modifica ori stinge raporturi juridice civile”¹.

Din definițiile prezentate, rezultă că elementele definitorii ale actului juridic civil sunt următoarele²:

- prezența unei manifestări de voință, care să provină de la un subiect de drept civil (persoană fizică sau persoană juridică);
- manifestarea de voință trebuie exprimată cu intenția de a se produce efecte juridice civile, întrucât legea civilă califică actul juridic civil numai o astfel de manifestare de voință; această trăsătură (definitorie) diferențiază actul juridic civil față de faptul juridic civil (săvârșit fără intenția de a produce efecte juridice, efecte ce se produc însă, în puterea legii);
- efectele juridice urmărite la manifestarea voinței pot consta în a da naștere, a modifica sau a stinge un raport juridic civil concret; prin această trăsătură, actul juridic civil se deosebește de actele juridice din alte ramuri de drept.

În doctrină, practică și chiar în legislație expresia de act juridic civil se folosește în două sensuri: a) într-un prim sens, prin act

¹ Gh. Beleiu, *Tratat de drept civil*, vol. I, Partea generală, 1989, p. 168. Pentru alte definiții ale actului juridic civil, a se vedea: A. Pop, Gh. Beleiu, *Drept civil. Teoria generală a dreptului civil*, București, 1980, p. 231; M. Nicolae, *Actul juridic civil în Drept civil român. Curs selectiv pentru licență*, 2006-2007, Ed. Universul juridic, București, 2006, p. 7; T. Pop, *Drept civil român. Teoria generală*, Ed. Lumina Lex, București, 1993, p. 95; Șt. Răuschi, *Drept civil. Partea generală. Persoana fizică. Persoana juridică*, Ed. Fundației „Chemarea”, Iași, 1993, p. 75; P.M. Cosmovici, *Drept civil. Introducere în dreptul civil*, Ed. All, București, 1994, p. 95; E. Poenaru, *Introducere în dreptul civil. Teoria generală. Persoanele*, Ed. Dacia Europa Nova, Lugoj, 2001, p. 93; I. Dogaru, *Elementele dreptului civil. Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil*, Ed. Șansa, București, 1993, p. 137; G. Boroș, *Drept civil. Partea generală. Persoanele*, ed. a II-a, Ed. All Beck, București, 2002, p. 138; E. Lupan, I. Sabău-Pop, *Tratat de drept civil român*, vol. I, Partea generală, Ed. Beck, București, 2007, p. 173; I. Dogaru, S. Cercel, *Drept civil. Partea generală*, Ed. Beck, București, 2007, p. 87-88.

² Gh. Beleiu, *op. cit.*, p. 134.

juridic se înțelege tocmai manifestarea de voință, cu intenția de a produce efecte juridice – *negotium juris*; b) într-un al doilea sens, desemnează înscrisul constatator al operațiunii juridice – *instrumentum probationis*.

Teoria actului juridic civil își manifestă utilitatea sub mai multe aspecte¹:

- sub aspect practic, cunoașterea actului juridic civil este nu numai utilă, dar și necesară oricărui practician pentru o corectă aplicare a legii, întrucât actul juridic civil este un instrument principal prin care se realizează dinamica circuitului civil;
- sub aspect teoretic, științific, teoria actului juridic civil elaborează noțiuni, concepte de bază folosite în cadrul celorlalte instituții ale dreptului civil;
- sub aspectul perfecționării legislației, teoria generală a actului juridic civil trebuie să elaboreze și să propună legiuitorului adoptarea unor soluții corespunzătoare nevoilor practicii și dinamicii circuitului civil.

Din multiplele probleme pe care le presupune elaborarea unei teorii a actului juridic civil, în lucrarea de față ne vom ocupa de una din sancțiunile cele mai importante ale dreptului civil, cu aplicații în toate instituțiile acestei ramuri de drept, și anume nulitatea actului juridic civil.

Secțiunea a II-a. Definiție. Trăsăturile caracteristice ale nulității

II.1. Definiția noțiunii de nulitate a actului juridic civil

3. Încheierea actului juridic cu respectarea normelor privind condițiile de validitate, a legilor imperative și a bunelor moravuri, constituie una din premisele stabilității și siguranței circuitului civil. Din această perspectivă, cele mai multe dintre actele juridice încheiate în dreptul privat sunt valabile. Dar există și acte juridice care încalcă regulile prevăzute de lege și în această situație intervin sancțiunile asigurate prin forța de constrângere a statului.

¹ A. Pop, Gh. Beleiu, *op. cit.*, p. 232.

În domeniul dreptului civil se cunosc mai multe sancțiuni, de nuanțe diferite. Între acestea, un rol deosebit îl ocupă nulitatea.

Teoria nulității actului juridic a fost și este una din cele mai controversate în dreptul civil, deoarece nu are o reglementare sistematică în codul civil român (și nici în cel francez, care a servit ca model Codului civil român) și nu există o interpretare unanim acceptată a acestei instituții.

Legislația noastră civilă nu cuprinde o definiție a nulității¹. De aceea, sarcina de a formula o definiție acestei noțiuni a revenit literaturii de specialitate.

Vom prezenta câteva definiții propuse în doctrină și vom analiza elementele lor esențiale, pentru a contura nulitatea – ca cea mai importantă sancțiune a dreptului civil.

Astfel, într-o opinie², nulitatea este definită ca fiind „sancțiunea încălcării prin act juridic, încălcare la data când actul a fost făcut, a unei dispoziții a legii”.

În același sens, nulitatea a mai fost definită ca fiind „sancțiunea care intervine, după înfrângerea dispoziției legale, lipsind actul juridic de efectele în vederea căruia el a fost încheiat”³ sau „acea sancțiune care intervine după încălcarea normei de drept, lipsind actul juridic de efectele urmărite la încheierea lui”⁴.

¹ Potrivit art. 960 din Proiectul Codului civil român din 2004: „Orice contract încheiat cu încălcarea condițiilor cerute de lege pentru încheierea sa valabilă este lovit de nulitate”.

² Tr. Ionașcu, A. Barasch, *Tratat de drept civil*, vol. I, Partea Generală, Ed. Academiei, București, 1967, p. 320; Idem, *La conception de la nullité des actes juridiques dans le droit civil socialiste roumain, avec une étude de la conception qui se fait de la nullité des actes juridiques dans le droit civil français contemporain*, București, Ed. Academiei, Paris, Librairie Générale de Droit et Jurisprudence, R. Pichon et R. Durand – Auzias, 1978, p. 116-124.

³ A. Ionașcu, *Drept civil. Partea generală*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1963, p. 105.

⁴ T. Pop, *Drept civil român. Teoria generală*, Ed. Lumina Lex, București, 1993, p. 178-179.

Aceste definiții au fost criticate¹, deoarece nu menționează normele a căror încălcare se sancționează cu nulitatea, și anume normele ce reglementează condițiile de validitate.

Precizarea este necesară, deoarece la încheierea actului pot fi încălcate și alte dispoziții legale, sancțiunea nefiind nulitatea (de exemplu, nu se respectă forma cerută *ad probationem* sau cea pentru opozabilitate față de terți).

Într-o altă opinie², „prin nulitate se înțelege o sancțiune de drept civil care suprimă, în măsura stabilită prin hotărâre judecătorească, efectele actului juridic potrivit scopului urmărit de dispozițiile legale referitoare la condițiile sale de validitate”.

Acestei definiții i s-a reproșat³ că nu trebuia să rețină mențiunea „în măsura stabilită prin hotărâre judecătorească”, deoarece, lasă impresia caracterului exclusiv judiciar al sancțiunii, ceea ce nu este exact, ea fiind o măsură legală.

O definiție care s-a impus prin conciziunea sa este aceea care arată că nulitatea este sancțiunea „care lipsește actul juridic de efectele contrarii normelor juridice edictate pentru încheierea sa valabilă”⁴.

La o analiză a acestei definiții se observă că ea circumscrie conținutul noțiunii de nulitate prin caracteristici negative: „efectele contrarii normelor juridice”. Pe de altă parte, lasă impresia că în urma sancțiunii nulității actul juridic există în continuare, ceea ce nu este exact. Ceea ce rămâne după un act lovit de nulitate este existența sa materială, nu și efectele juridice⁵.

¹ Gh. Beleiu, *Dreptul civil român. Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil*, Ed. Șansa SRL, București, 1993, p. 199; G. Boroi, *Drept civil. Partea generală*, Ed. All, București, 1998, p. 234.

² O. Căpățână, în P.M. Cosmovici ș.a., *Tratat de drept civil*, vol. I, Partea generală, Ed. Academiei, București, 1989, p. 212.

³ Gh. Beleiu, *op. cit.*, p. 144.

⁴ Gh. Beleiu, *op. cit.*, p. 192; în același sens, a se vedea și G. Boroi, *Drept civil. Teoria generală*, Ed. All, 1995, p. 172; E. Lupan, *Drept civil. Partea generală*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 1997, p. 232.

⁵ O. Ungureanu, *Drept civil. Introducere*, ed. a VI-a, Ed. Rosetti, București, 2002, p. 188. Pentru alte definiții ale nulității, a se vedea: T.R. Popescu, *Drept*, Ed. Didactică și Pedagogică București, 1970, p. 181; I. Dogaru, *Elementele dreptului civil. Introducerea în dreptul civil. Subiec-*

Având în vedere neajunsurile prezentate mai sus ne oprim la opinia potrivit căreia „nulitatea este sancțiunea de drept civil care desființează actul juridic, atunci când a fost încheiat cu nesocotirea condițiilor sale de validitate – de fond și de formă – impuse de lege”¹. Am reținut această definiție, deoarece apreciem că surprinde cel mai bine caracterele esențiale ale noțiunii de nulitate.

II.2. Analiza definiției. Trăsăturile caracteristice ale nulității

4. Din definițiile prezentate se desprind următoarele trăsături ale nulității:

a. Nulitatea este o sancțiune² de drept civil. În sens larg, sancțiunea desemnează un act de dezaprobare, de constrângere ori de pedepsire, dar și de recompensare ori stimulare a unor comportamente umane, prin raportare la un sistem dat de norme morale sau juridice³.

Într-un sens mai restrâns, „sancțiunea” este o modalitate de constrângere juridică ce intervine în cazul diferitelor încălcări ale legii, pentru a le reprima sau pentru a determina repararea consecințelor negative produse, precum și pentru a preveni alte încălcări, prin conformare și autoreglaj⁴.

tele dreptului civil, Ed. Șansa, București, 1993, P.M. Cosmovici, *Drept civil. Introducere în dreptul civil*, ed. a 3-a, Ed. All, București, 1996, p. 293; E. Poenaru, *Drept civil. Teoria generală. Persoanele*, Ed. All Beck, București, 2002, p. 141, 142; I. Răuschi, Gh. Popa, Șt. Răuschi, *Drept civil. Teoria generală*, Ed. Junimea, Iași, 2000, p. 146-147.

¹ O. Ungureanu, *op. cit.*, p. 238.

² Termenul vine din limba latină – *sanctio, sanctire*: a restitui irevocabil, dar și a da înapoi, a pronunța, a îndatora, a interzice, a răspunde, a da socoteală; măsură represivă pentru nerespectarea unei legi, pedeapsă aplicată unei persoane pentru săvârșirea unor fapte.

³ M. Popa, *Teoria generală a nulităților actelor de procedură civilă*, Ed. All Beck, București, 2003, p. 145.

⁴ A se vedea, M.B. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 66: „Sancțiunea este mijlocul prescris de lege pentru a nu permite ca voința individuală să treacă peste îngrădirile ce-i sunt impuse prin normele dreptului pozitiv. Sancțiunea deplină constă în nimicirea actului juridic prin care voința individuală a nesocotit îngrădirile legii”.

Din conceptul de sancțiune juridică, așa cum a fost definit, se desprind trei caracteristici ale sale:

1. orice sancțiune juridică reprezintă un act de constrângere, care intervine în cazul încălcării acelor norme juridice a căror aplicare este asigurată în această modalitate (marea majoritate a normelor juridice nu prevăd sancțiuni, pentru aducerea lor la îndeplinire);

2. unele sancțiuni îndeplinesc o funcție reparatorie care se traduce, în principal, prin afectarea patrimoniului celui sancționat (rezoluțiunea contractelor, răspunderea contractuală și delictuală, anularea actelor juridice), alte sancțiuni fie împiedică dobândirea unui drept, fie suprimă un drept existent (nedemnitatea, decăderea, revocarea donațiilor), fie suprimă temporar libertatea individului, implicând o constrângere fizică – în cazul unor pedepse penale;

3. toate sancțiunile juridice sunt deopotrivă preventive.

Prin urmare, sancțiunea este urmarea nefavorabilă care survine în cazul nerespectării unor norme juridice¹. Ea are rolul de a descuraja comportamentul nelegal. Sancțiunea intervine ori de câte ori exigențele legii au fost nesocotite². Din acest punct de vedere, dispozițiile legale care prevăd condițiile de validitate ale actului juridic civil ar fi ineficiente, dacă nu ar exista și o sancțiune care să intervină în cazul nerespectării lor. Această sancțiune este nulitatea, care asigură respectarea elementelor de validitate ale actului juridic. În măsura în care un act juridic concret nesocotește aceste condiții, el este lipsit de efecte prin intermediul nulității³.

b. În al doilea rând, nulitatea privește numai actele juridice, nu și faptele juridice stricto sensu. Actul juridic civil este acea manifestare de voință destinată să producă anumite efecte

¹ N. Popa, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Actami, București, 1994, p. 156; a se vedea și Gh. Boboș, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1996, p. 206.

² I. Leș, *Sancțiunile procedurale în procesul civil*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 7.

³ D. Cosma, *op. cit.*, p. 293.

juridice, să creeze, să modifice sau să stingă un raport juridic civil, în limitele și condițiile dreptului obiectiv¹.

Manifestarea de voință în cazul actului juridic civil este exprimată cu intenția de a produce efecte juridice, spre deosebire de faptul juridic civil care este săvârșit fără intenția de a se produce aceste efecte, ele producându-se însă în temeiul legii².

În doctrină s-a arătat că distincția dintre noțiunea de act juridic și noțiunea de fapt juridic nu se impune în toate cazurile, această lipsă relativă de eficiență rezultând din irelevanța criteriilor de distincție între cele două categorii³.

Criteriul de distincție dintre cele două noțiuni este manifestarea de voință, mai exact finalitatea acesteia⁴. În funcție de modul de înțelegere al acestei finalități, se conturează două criterii ce dau rezultate practice distincte:

- i) teza voinței dirijate;
- ii) teza voinței necesare⁵.

i) Teza voinței dirijate. Potrivit tezei voinței dirijate, doar manifestarea de voință nu este suficientă pentru a crea un act juridic. Trebuie, în plus, ca voința să fie dirijată spre crearea de efecte juridice. Mai mult decât atât, se arată în continuarea acestei teze, că voința trebuie să determine și conținutul efectelor⁶.

¹ O. Ungureanu, A. Bacaci, C. Turianu, C. Jugastru, *Principii și instituții de drept civil. Curs selectiv pentru licență*, Ed. Rosetti, București, 2002, p. 14. Pentru alte definiții ale actului juridic civil, a se vedea: Gh. Beleiu, *op. cit.*, p. 126; G. Boroș, *op. cit.*, p. 90; E. Poenaru, *op. cit.*, p. 96; M. Mureșan, *Drept civil. Partea generală*, Ed. Cordial SRL, Cluj-Napoca, 1992, p. 97; M. Nicolae, în M. Nicolae, B. Dumitrache, R. Popescu, *Instituții de drept civil. Curs selectiv pentru licență 2001-2002, Actul juridic civil*, în *Dreptul civil român. Curs selectiv pentru licență*, Ed. Pro Mihaela, București, 2000, p. 7; D. Cosma, *op. cit.*, p. 14.

² A se vedea, Gh. Beleiu, *op. cit.*, p. 102.

³ I. Deleanu, *Părțile și terții. Relativitatea și opozabilitatea efectelor juridice*, Ed. Rosetti, București, 2002, p. 67-72.

⁴ I. Dogaru, S. Cercel, *op. cit.*, p. 84.

⁵ I. Dogaru, D.C. Dănișor, Gh. Dănișor, *Teoria generală a dreptului*, p. 332-334.

⁶ M. Stork, *Essai sur le mécanisme de la représentation dans les actes juridiques*, LGDJ, Paris, 1982, p. 19 și urm.

ii) Teoria voinței necesare. Aceasta arată că, pentru a fi în prezența unui act juridic, trebuie ca intenția de a produce efecte juridice să fie absolut indispensabilă și necesară producerii efectelor juridice. Potrivit acestei concepții, pentru a avea un act juridic sunt necesare trei elemente: o manifestare de voință care îmbracă efecte juridice, aceste efecte sunt voite de autor și ele nu pot să apară decât dacă există voința autorului.

În doctrina noastră¹, s-a subliniat că intenția de a produce efecte juridice este un element necesar pentru definirea actului juridic și, în consecință, pentru delimitarea sa de faptul juridic, dar nu este suficient.

S-a susținut că, pentru depășirea insuficienței criteriului subiectiv, apare necesară folosirea unui criteriu obiectiv, considerându-se că pentru actul juridic nu este de ajuns intenția producerii efectelor juridice (criteriul subiectiv), ci în plus trebuie ca aceste efecte să nu se poată produce, potrivit legii, decât dacă o asemenea intenție a existat (criteriul obiectiv)².

Prin urmare, problema nulității se pune în cazul manifestării de voință exprimate cu intenția de a produce efecte juridice, efecte care depind de existența acestei intenții.

c. Nulitatea intervine atunci când sunt încălcate normele juridice care reglementează condițiile de validitate ale actului juridic civil. Referindu-se la convenții, art. 948 C. civ. dispune: „Condițiile esențiale pentru validitatea unei convenții sunt³:

1. capacitatea de a contracta;
2. consimțământul valabil al părții ce se obligă;
3. un obiect determinat;
4. o cauză licită”.

La acestea se adaugă forma cerută *ad validitatem*⁴.

¹ D. Cosma, *Teoria generală a actului juridic civil*, București, 1969, p. 12-14.

² G. Marty, P. Raynaud, *Droit civil*, t. I, Sirey, Paris, 1961, p. 253-254.

³ Pentru analiza condițiilor de validitate a se vedea: O. Ungureanu, *op. cit.*, p. 108-150; Gh. Beleiu, *op. cit.*, p. 147-154, D. Cosma, *op. cit.*, p. 112 și urm., P.M. Cosmovici, *Tratat (...)*, p. 170-194.

⁴ P.M. Cosmovici, *Tratat de drept civil* (I), p. 171.